

ปณามคาถา : แนวคิดและรูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
Panamachadha: the concepts and forms of respect for teachers in
the scriptures of Buddhism

พระมหาสุเมธ กิตติปัญโญ (สวयरูป)

Phramaha Sumate Kittipanno (Suayroob)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: Olaymate108@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดและรูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏในรูปแบบของการกล่าวสรรเสริญโดยปราศจากเงื่อนไข แต่ก็มีบางแห่งที่มุ่งประโยชน์ขอพรคุ้มครองป้องกัน และได้กล่าวสรรเสริญเฉพาะพระพุทธเจ้าหรือพระรัตนตรียเท่านั้น ยังรวมถึงพลังธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นร่วมอีกด้วย และค่อย ๆ พัฒนามาเป็นการสรรเสริญเฉพาะพระรัตนตรัยในภายหลัง

รูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏชัดเจนในตอนต้นของคัมภีร์ชั้นกลาง มีอรรถกถาและฎีกาเป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังพบในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาบาลีที่แต่งในประเทศไทยอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีของพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งท่านได้รจนาคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้ 4 คัมภีร์ ได้แก่ 1. เวสสันดรทีปนี 2. จักรวาลทีปนี 3. สังขยาปกาสะกฏิกา 4. มังคลัตถทีปนี ซึ่งปรากฏบทไหว้ครูในตอนต้นของทุกคัมภีร์ มีรูปแบบการประพันธ์เป็นประเภทร้อยกรอง (ปद्य) ใช้รูปแบบปฐยาวัตคาถาในการประพันธ์ทั้งสิ้น มีศิลปะการประพันธ์ที่ยอดเยี่ยม ควรค่าแก่การศึกษาและเป็นแบบอย่างของการประพันธ์ มีคุณค่าทางสังคมในฐานะเป็นแบบอย่างของการถ่ายทอดความรู้ การรักษาขนบธรรมเนียมอันดีงามของการประพันธ์ และการอ่อนน้อมถ่อมตนเคารพต่อบูชาครูอาจารย์อีกด้วย

คำสำคัญ: ปณามคาถา, การไหว้ครู, คัมภีร์พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

This article is intended to present the concepts and forms of respect for teachers in the scriptures of Buddhism. The results of the study showed that the concepts of respect for teachers which are shown in the Tripitaka that are explained in the form of praise speech without conditions but in some places, they are focused on benefits, namely blessings and protection. Neither said speech of praise only for the Buddha or the Triple Gem, but they also are included with power of nature and other sacred things as well. And they have gradually been developed to become a praise speech for the Triple Gem only, later in the time.

For the forms of respect for teachers clearly shown at the beginning of the scriptures of the middle class; that is, with commentary and petition etc. In addition, they are also found in Buddhist literature, in which the Pali language is written in Thailand as well. Especially the literature of Phra Sirimangkhalajarn who has written 4 Buddhist scriptures are as follows: 1) Vessantaradīpanī; 2) Cakrāldīpanī; 3) Sankhayāpakāśakatīkā; 4) Mangalatthadīpanī; which they are shown in the respect for teachers at the beginning of every scripture and with the form of authorship which is the type of poetry or Pachcha using the form of the spell that should be pronounced with all the trochaic that is an art of great authorship. In addition, the incantation of humility of Phra Sirimangkhalajarn is also worth studying, and is an example of authorship with social value, and as an example of knowledge transfer. It is also an example of maintaining a good tradition in writing, and is an example of humility by worshiping teachers.

Keywords: Panamachadha, respect for teachers, the scriptures of Buddhism

บทนำ

คติเรื่องการแต่งหนังสือเพื่อสืบอายุพระศาสนา เชื่อกันว่าเป็นการสร้างบุญบารมีอันยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุนี้กวีจึงได้แต่งวรรณคดีขึ้นเพื่อสั่งสมบุญบารมี ซึ่งบุญดังกล่าวไม่ได้สำเร็จเฉพาะกวีผู้สร้างงานเท่านั้น หากแต่บุญนี้ยังสำเร็จแก่มหาชนผู้เสพงานอีกด้วย เมื่อการกระทำดังกล่าวข้างต้นเป็นบุญใหญ่ ยังประโยชน์ให้แก่คนหมู่มาก อีกทั้งเป็นงานสำคัญที่ไม่สามารถทำให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาอันสั้นได้ กวีเกรงว่าจะมีอุปสรรคขัดขวางในระหว่างที่กำลังแต่งหนังสือ กวีจึงต้องไหว้สิ่งที่ตนเคารพนับถือก่อน เพื่อให้ช่วยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง ใน

ตอนต้นของวรรณคดีบาลีชั้นหลังพระไตรปิฎก ได้แก่ อรรถกถาและฎีกาเป็นต้น มักปรากฏบท ร้อยกรองซึ่งมีเนื้อหาบอบน้อมสรรเสริญพระรัตนตรัย และขออานิสงส์ให้กวีรอดพ้นจาก ภัยอันตราย พร้อมทั้งแสดงความปรารถนาต่าง ๆ ในบทเดียวกันด้วย บทร้อยกรองดังกล่าวมี ความสั้นบ้างยาวบ้างแตกต่างกัน ใช้ภาษาที่สละสลวยและมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาในวรรณคดี ที่กวีแต่ง มักเรียกบทร้อยกรองดังกล่าวว่า คันถารัมภะ อารัมภกถา หรือ ปณามคาถา (พระมหา สายัญ ศรีอ่อน, 2550) ทั้งสามคำล้วนมีความหมายในทิศทางเดียวกันคือ การไหว้ การบอบน้อม การบูชา

การแต่งบทไหว่น่าจะส่งผลโดยตรงในทางจิตวิทยา ดังที่ ธเนศ เวรศรัภาดาเห็นว่า “ชนบทการไหว้ครูเกิดขึ้นเพราะสังคมโบราณมีความเชื่อในอำนาจของสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าอาจลด บันดาลให้เกิดความสำเร็จหรือความล้มเหลวได้ ดังนั้นการไหว้ครูจึงกระทำขึ้นเพื่อขออำนาจ บารมีบันดาลให้ทำงานได้ลุล่วงไปด้วยดี” (ธเนศ เวรศรัภาดา, 2549) นอกจากนี้แล้วยังแสดงออก ถึงวัฒนธรรมอันดี นั่นคือ ในด้านความเป็นผู้รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน (ชาญชัย คงเพ็ญธรรม, 2554) ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม บทไหว้หรือปณามคาถาถือเป็นชนบทหรือธรรมเนียมนิยมที่ สำคัญและเป็นส่วนหนึ่งของวรรณคดี

แนวคิดเกี่ยวกับการแต่งบทไหว้นี้ ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีเพียงวรรณคดีชั้น กลาง ได้แก่ อรรถกถาและฎีกาเท่านั้น ดังนั้น บทความนี้จึงเน้นถึงแนวคิด รูปแบบ และคุณค่า บางอย่างที่ถ่ายทอดผ่านคัมภีร์ โดยมุ่งเน้นรูปแบบดังกล่าวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ ประพันธ์โดยพระสิริมังคลาจารย์ นักปราชญ์แห่งล้านนาไทยแต่งที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองแห่งวรรณคดีบาลีแบบดั้งเดิมของไทย (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2527) กล่าวกันว่าไม่มี วรรณคดีบาลียุคใดของไทยที่จะมีความรุ่งเรืองเท่าวรรณคดีบาลีที่แต่งขึ้นในล้านนาไทยนี้อีกเลย (แสง มนวิฑูร, 2510) จำนวน 4 คัมภีร์ ได้แก่ 1. เวสสันดรทีปนี 2. จักรวาลทีปนี 3. สังขยาป กาสกฏีกา 4. มังคลัตถทีปนี เพื่อความกระชับชัดของข้อมูลและเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

แนวคิดเรื่องการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องการไหว้นั้น มาจากความหมายของคำว่าบอบน้อม โดยถือเป็นการ สรรเสริญคุณของผู้ที่ตนไหว้นั้น อันถือเป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏในทุกชาติ ทุกศาสนา ทุกภาษา ทั่วทั้งโลก ในสมัยอินเดียโบราณชาวอารยันเป็นผู้ที่มีความเคารพศรัทธาต่อเทพเจ้าและมีการ แต่งบทสวดสรรเสริญและขอพรใช้ในยัชญพิธี ในพระพุทธศาสนาก็ปรากฏวัฒนธรรมการแต่งบท สรรเสริญพระรัตนตรัยและขอพรในตอนต้นคัมภีร์ ซึ่งมีทั้งคำสรรเสริญ คำขอพรและแสดงความ เคารพในบทเดียวกัน เฉพาะคำแสดงความเคารพมีความหมายในเชิงอ่อนน้อมคล้ายการก้ม ศีรษะลงเพื่อแสดงความเคารพแก่สิ่งที่สูงส่ง ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ธาตุ นม แสดง

ความหมายของกริยาดังกล่าว (พระมหาสาธัญ ศรีอ่อน, 2550) การไห้้นั้นมิได้หมายเอาเฉพาะกริยาทำความเคารพโดยการยกมือขึ้นประนมเท่านั้น ยังหมายรวมถึงการสรรเสริญ นอบน้อมความเคารพบูชาอีกด้วย

ขณะที่บุคคลที่ถือว่าเป็นต้นเหตุแห่งการไหว้ในพระพุทธศาสนาใช้คำว่า ครู หรือตรงกับภาษาบาลีว่า สตถา แปลว่า ผู้สอน ในพระไตรปิฎกปรากฏข้อความที่สื่อถึงการยกย่อง ดังคำกล่าวของสารีบุตรปริพาชกกล่าวต่อท่านพระอัสสชิว่า “ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 4/60/73) โดยคำที่ยกย่องนั้นปรากฏในถ้อยคำสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับที่ปรากฏในในตอนต้นคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ตัวอย่างเช่น พระปุกกุสะติซึ่งไม่เคยเห็นพระพุทธเจ้ามาก่อน เมื่อพระพุทธองค์ตรัสถาม จึงตอบด้วยถ้อยคำสรรเสริญ ดังนี้

“ท่านผู้มีอายุ มีพระสมณโคดมผู้ศากยบุตร เสด็จออกจากศากยราชตระกูลทรงผนวชแล้ว ก็พระสมณโคดมผู้เจริญพระองค์นั้น มีพระกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาคข้าพเจ้าบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาของข้าพเจ้า และข้าพเจ้าขอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 14/342/402)

นอกจากนี้แล้ว ยังปรากฏถ้อยคำสรรเสริญ ถ้อยคำแสดงความเคารพ พระรัตนตรัย พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อีกหลายแห่ง มีเรื่องโมรชาดก (พระไตรปิฎกภาษาไทย 27/17/67) เรื่องขันธชาดก (พระไตรปิฎกภาษาไทย 27/106/92) อาณานาถียสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย 11/277/220) เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่แสดงความเคารพนอบน้อมด้วยถ้อยคำทั้งสิ้น แต่ก็ยังมีบางแห่งที่กล่าวสรรเสริญเพื่องมประโยชน์อันสงฆ์คุ้มครอง เช่น

“ดวงตาของโลกเป็นเจ้าแห่งแสงสว่างอย่างเอกกำลังอุทัยทอแสง เรืองรองสว่างไปทั่วปฐพี เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระอาทิตย์นั้นซึ่งทอแสงเรืองรองสว่างไปทั่วปฐพี วันนี้ ข้าพเจ้าได้ท่านคุ้มครองแล้วพึงอยู่เป็นสุขตลอดวัน พราหมณ์เหล่าใดถึงฝั่งแห่งพระเวทในธรรมทั้งมวล ขอพราหมณ์เหล่านั้นจงรับความนอบน้อมของข้าพเจ้าและของจตุรคัมภีร์ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า

ทั้งหลาย พระโพธิญาณของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น พระพุทธเจ้า
ทั้งหลายผู้หลุดพ้นแล้วและวิมุตติธรรมของพระพุทธเจ้าผู้หลุดพ้นแล้ว
เหล่านั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 27/17/66-67)

จะเห็นได้ว่า ในพระไตรปิฎกปรากฏธรรมเนียมการกล่าวสรรเสริญโดยปราศจาก
เงื่อนไข เป็นศรัทธาบริสุทธิ์ มุ่งสรรเสริญคุณของผู้ที่ตนศรัทธาเป็นหลัก แต่ก็มีส่วนหนึ่งที่กล่าว
สรรเสริญเพื่อมุ่งประโยชน์ขอพร โดยมีได้มุ่งสรรเสริญเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังมี
สรรเสริญหลังธรรมชาติดอย่างพระอาทิตย์ พราหมณ์ผู้รู้พระเวทร่วมอีกด้วย ธรรมเนียมการ
สรรเสริญหลังธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นนอกพระศาสนา ค่อย ๆ เปลี่ยนไปเป็นการ
สรรเสริญพระพุทธเจ้า พระธรรมที่เป็นแก่นสารของพระพุทธศาสนา และขยายไปสรรเสริญ
พระสงฆ์ด้วยในกาลต่อมา อีกทั้งยังมีการพัฒนาเป็นรูปแบบมากขึ้น ดังปรากฏในคัมภีร์ชั้นกลาง
มีอรรถกถาเป็นต้น

ธรรมเนียมการกล่าวสรรเสริญในพระไตรปิฎกนั้น ไม่ได้ปรากฏในตอนต้นของคัมภีร์
เหมือนอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นกลาง ซึ่งมีธรรมเนียมการกล่าวสรรเสริญไว้ในตอนต้นเกือบทุก
คัมภีร์ มีเนื้อหาสรรเสริญ แสดงความเคารพพระพุทธเจ้า หรือพระรัตนตรัย ทั้งบอกเรื่องราวต่าง
ๆ มีความเป็นมาและวัตถุประสงค์การแต่งเป็นต้นไว้อีกด้วย เช่น ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา
แสดงข้อความสรรเสริญดังนี้ว่า

โย กปโกฏิหิปี อปเมยย์

กาลิ กโรนโต อติพุทฺธานิ

เขทั คโต โลกหิตาย นาโถ

นโม มหาคารุณิกสฺส ตสฺส ฯ (พระพุทธโฆสะ, 2547)

คำแปล “พระพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงเป็นที่พึ่ง ทรงกระทำความที่ทำได้ยากเหลือแสน
ตลอดระยะเวลาซึ่งคำนวณมิได้ แม้ด้วยกำลังทั้งหลายที่อยู่ปลายสุด ทรงถึงความลำบากเพื่อ
ประโยชน์แก่อุกลแก่สัตว์โลก ขอความน้อมน้อมจงมีแด่พระองค์ ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา”

จะเห็นได้ว่า เมื่อถอดความเป็นภาษาไทยแล้ว เนื้อหาในคาถาบาลีล้วนมีเนื้อความที่
แสดงถึงการสรรเสริญทั้งสิ้น โดยมุ่งที่คุณลักษณะบางอย่าง ในที่นี้มุ่งถึงพระมหากรุณาธิคุณของ
พระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงลำบากเพื่อประโยชน์แก่อุกลแก่สัตว์โลก นอกจากการสรรเสริญและ
นมัสการพระรัตนตรัยแล้ว เนื้อหาสำคัญในบทไหว้ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ยังมีการขอ
อานิสงส์คุ้มครอง การบอกวัตถุประสงค์ของการแต่ง การสรรเสริญและแสดงความเคารพพระ
สาวก คำเชิญชวนให้ฟังคัมภีร์ และการอ้างอิงคัมภีร์ที่ใช้ในการแต่งอีกด้วย ซึ่งเป็นอันเชื่อได้ว่า
กวีได้รับอิทธิพลจากธรรมเนียมการสรรเสริญแล้วขออานิสงส์คุ้มครองในพระไตรปิฎกนั่นเอง
เพราะมีรูปแบบคล้ายคลึงกัน ต่างแต่เพียงองค์ประกอบอื่น ๆ มีการบอกวัตถุประสงค์ของการ

แต่งเป็นต้น ซึ่งก็เพิ่มขึ้นในภายหลังเพื่อความสมบูรณ์ในการประพันธ์ มักเรียกบทร้อยกรองดังกล่าวว่า คันถารัมภะบ้าง อารัมภกถาบ้าง ปณามคาถาบ้าง โดยความหมายเป็นอย่างเดียวกัน

ในคัมภีร์อรรถกถา 27 เล่ม ซึ่งอธิบายขยายความในพระไตรปิฎก มีเพียงคัมภีร์ปรมัตถทีปนี คัมภีร์อธิบายความสุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา เล่มเดียวเท่านั้น ที่ไม่มีบทไหว้ (ปณามคาถา) สันนิษฐานว่า ผู้แต่งอรรถกถาของเถรีคาถาและเถรีคาถาคงมีวัตถุประสงค์ที่จะรวมคัมภีร์ทั้งสองเข้าเป็นคัมภีร์เดียวกัน (พระมหาสาธัญ ศรีอ่อน, 2550) โดยพบบทไหว้ (ปณามคาถา) ในคัมภีร์เถรีคาถา แต่ไม่พบในคัมภีร์เถรีคาถา แต่พบบทนิคมคาถา ในคัมภีร์เถรีคาถา แต่ไม่พบในคัมภีร์เถรีคาถา จากหลักฐานข้อนี้ สันนิษฐานได้ว่า ผู้แต่งความประสงค์จะให้ เป็นเล่มเดียวกัน ส่วนในคัมภีร์ฎีกา 18 เล่ม ซึ่งอธิบายความในคัมภีร์อรรถกถา มีบทไหว้เพียง 6 เล่มเท่านั้น คือ คัมภีร์สารัตถทีปนี คัมภีร์วัชรพุทธฎีกา คัมภีร์วิมุตติโนทนีฎีกา คัมภีร์กัณฑ์ชาตโรณีปุราณอภินวฎีกา คัมภีร์สลักขันธวัคคอกภินวฎีกา และคัมภีร์อังคุตตรฎีกา ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอื่น ๆ มีทั้งปรากฏและไม่ปรากฏบทไหว้

รูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ประเพณีของชาวพุทธถือว่าการบูชาพระรัตนตรัยเป็นกิจที่จะต้องทำก่อนเริ่มต้นงานใด ๆ เพราะนำผลดี สุข ความเจริญ มาสู่ทั้งแก่ผู้ทำงาน ผู้เกี่ยวข้องและงานที่ทำ ตอนนี้มีกรณาย่างไพบเพราะเป็นพิเศษ เป็นทั้งการปลุกศรัทธาของผู้อ่านให้เห็นถึงความสำคัญของงาน และเป็นการแสดงความสามารถในเชิงกวีและการใช้ภาษาของผู้รจนา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2526) การขึ้นต้นเรื่องด้วยบทปณามคาถาอาจเรียกได้ว่าเป็นจารีตในการแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพราะคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ล้วนขึ้นต้นด้วยบทปณามคาถาทั้งสิ้น เพื่อเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อสิ่งที่ผู้แต่งเคารพบูชา

คำนมัสการและคำสรรเสริญบูชาในคัมภีร์ ซึ่งกวีเคารพยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งทางใจ มีพระรัตนตรัย พระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ และองค์ประกอบอื่น ๆ มีขอพรเป็นต้น ไม่เพียงปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกาเท่านั้น ยังพบในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาบาลีที่แต่งในประเทศไทยอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีของพระสิริมังคลาจารย์ ท่านได้รจนาคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้ 4 คัมภีร์ ได้แก่ 1. เวสสันดรทีปนี 2. จักรวาลทีปนี 3. สังฆาปากสกฎีกา 4. มังคลัตถทีปนี ซึ่งปรากฏบทไหว้ครูในตอนต้นคัมภีร์ทุกคัมภีร์ โดยในคัมภีร์มังคลัตถทีปนีปรากฏชื่อเรียกว่า “ปณามคาถา” คัมภีร์อื่นที่เหลือไม่ปรากฏชื่อเรียก ซึ่งผู้เขียนจะใช้เป็นกรอบในการศึกษารูปแบบการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนาต่อไป

ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ (2552) ให้ความหมายของรูปแบบไว้ว่า “รูปแบบ หมายถึง ลักษณะคำประพันธ์หรือฉันทลักษณ์ และศิลปะในการประพันธ์” ดังนั้น ผู้เขียนจะมุ่งศึกษาใน 2 ประเด็นหลักคือ ก. ลักษณะของบทประพันธ์ ข. ศิลปะในการประพันธ์

ก. ลักษณะของบทประพันธ์

ลักษณะคำประพันธ์หรือฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในผลงานการประพันธ์ของพระสิริมิ่งคลาจารย์นั้น เป็นบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง (ปद्य) ในพระบาลีเรียกว่า “คาถา” แต่ในคัมภีร์สหศาสตร์จะเรียกว่า “ฉันท” หรือ “ฉันทลักษณ์” รูปแบบการประพันธ์ประเภทนี้ ผู้แต่งจะต้องใช้ศัพท์ที่มีความไพเราะ ต้องระวังเรื่องสัทอักษรรูป และฉันทลักษณ์ตามข้อกำหนดของฉันทลักษณ์ ตามคัมภีร์สหกรณ์และคัมภีร์พาลาวตาลได้แบ่งการประพันธ์ประเภทร้อยกรอง (ปद्य) ออกเป็น 2 ประเภท เรียกว่า ฉันท คือ (1) วรรณคดี ฉันทวรรณคดี ได้แก่ฉันทที่กำหนดจำนวนอักษรหรือจำนวนคำในบาทหนึ่ง ๆ (2) มติวาทคดี ฉันทมาตราพद्य ได้แก่ ฉันทที่กำหนดอัตราคือ จำนวนครุและลหุในบาทหนึ่ง ๆ เป็นการสร้างความงามขึ้นด้วยอักษร เสียง และจังหวะที่ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการที่กว้างไกล มีความรู้สึกสะเทือนใจ และคล้อยตาม (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2556: 87)

รูปแบบการประพันธ์ประเภทร้อยกรองที่พระสิริมิ่งคลาจารย์นำมาใช้คือ ปุญยาวัตคาถา จัดอยู่ในวิสมคาถา คือ คาถาที่มีคณะไม่เสมอกัน กล่าวคือ บาททั้งสี่ในคาถาไม่จำกัดคณะที่แน่นอน ซึ่งมีข้อกำหนดที่ควรศึกษาดังนี้ 1. ทุกบาทต้องมี 8 พยางค์ 2. หลังพยางค์แรกต้องไม่มี ส คณะ และ น คณะ 3. หลัง 4 พยางค์แรกในบาทต้องมี ย คณะ 4. หลัง 4 พยางค์แรกในบาทต้องมี ช คณะ (วุฒิชัย 5/199/149-150 อ้างใน พระมหาอดุลย์ คนแรง, 2541) เช่น

พุทฺธ โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสสุโต
เทสโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ
ธมฺโม โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสสุโต
โชตโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ
สงฺฆ โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสสุโต
การโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2539)

ปุญยาวัตคาถานี้มีเสียงไพเราะนุ่มนวล เนื่องจากมีเสียงครุ และเสียงลหุอย่างละ 6 พยางค์เท่ากันในนายกคณะ คือ มี ย คณะ (1 2 2) 2 คณะท้าย 4 พยางค์แรกในวิสมบาท และ ช คณะ (1 2 1) 2 คณะท้าย 4 พยางค์แรกในสมบาท ส่งผลให้เสียงครุหลุเสมอกัน จึงก่อให้เกิดเสียงประสานนุ่มนวล (พระคันธสาราภิวงศ์, 2545) ดังนั้น ปณามคาถาที่ปรากฏในผลงานการประพันธ์ของพระสิริมิ่งคลาจารย์ทั้งหมด จึงปรากฏเพียงปุญยาวัตคาถาเท่านั้น โดยมีรายละเอียดในแต่ละคัมภีร์ ดังนี้ 1. เวสสันดรทีปนี ปรากฏปุญยาวัตคาถา จำนวน 5 คาถา 2.

จักรวาลที่ปณี ปรากฏปฐมาวตคาคา จำนวน 2 คาคาครึ่ง 3. สังขยาปกาสภิกกา ปรากฏปฐมาวตคาคา จำนวน 1 คาคา 4. มังคลัตถที่ปณี ปรากฏปฐมาวตคาคา จำนวน 7 คาคา

จากการศึกษาปฐมาวตคาคาในผลงานการประพันธ์ปณามคาคาของพระสิริมังคลาจารย์ ทั้ง 4 คัมภีร์นั้น พบว่า มีเพียงเวสสันดรที่ปณีเท่านั้น ที่ปรากฏรูปแบบของปฐมาวตคาคาที่ผิดจากข้อกำหนดในการแต่งฉันท จำนวน 3 บาทคาคาด้วยกัน คือ 1. บาทคาคาว่า “อเนกชาติ ชิโน โย” 2. บาทคาคาว่า “อติกมเมส ชาตเก” 3. บาทคาคาว่า “นิสสาย ปุพพาจริมต” (พระสิริมังคลาจารย์, 2540) ผู้เขียนเห็นว่า พระสิริมังคลาจารย์เป็นผู้ที่แตกฉานในภาษาบาลี ใครจะแต่งให้ต้องตามฉันทกัณฑ์ก็สามารถทำได้ แต่เพื่อต้องการจะเน้นศัพท์และรักษาความที่ต้องการจึงแตกต่างจากข้อกำหนดในการแต่งฉันทที่ไป

ข. ศิลปะในการประพันธ์

ศิลปะการประพันธ์ หมายถึง ลักษณะเด่นในด้านการแต่ง การเลือกใช้ถ้อยคำ สำนวน สลีลา ประโยค และความเรียงต่าง ๆ ที่ประณีต งดงาม หรือมีรสชาติเหมาะสมกับเนื้อเรื่องเป็นอย่างดี (พระมหาสุเมธ กิตติปัญญา, 2560) ผู้เขียนขอเสนอศิลปะการประพันธ์บทปณามคาคา ดังนี้

1. การสรรคำ คือการเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมแก่เนื้อความ บริบท ตัวละคร เช่น เลือกสรรคำที่มีศักดิ์สูง สร้างลีลาที่งามตระการ เลือกสรรคำที่เรียบง่ายแต่ลึกซึ้ง (ธนศ เวศร์ภาดา, 2549) การใช้ภาษาให้ได้ผลดีมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นจะต้องรู้จักการเลือกใช้คำให้ถูกต้องเหมาะสม คือจะต้องรู้จักความหมายที่แท้จริงของคำที่นำไปใช้ว่า เมื่อใช้แล้วจะมีความเหมาะสมหรือไม่ และมีความหมายชัดเจนเพียงใด ดังนั้นการเลือกใช้ถ้อยคำจึงมีความเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง รูปแบบการสรรคำในบทปณามคาคา มีดังนี้

1.1 การเลือกคำเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและฐานะของบุคคล เป็นการเลือกใช้คำให้ตรงตามที่ต้องการ เหมาะแก่เนื้อเรื่องและฐานะของบุคคลในเรื่อง และสอดคล้องกับลักษณะคำประพันธ์ นอกจากนี้ยังต้องสรรคำโดยคำนึงถึงความงามความไพเราะด้านเสียง รวมทั้งให้เหมาะแก่บริบทอีกด้วย เช่น

อนนต์ จกกวาฬี เว เยน คตฺ อสฺสยํ
นตฺวา สธมฺมสงฺฆนตฺ โลกวิทุ อนตฺคุ ฯ

คำแปล ข้าพเจ้าครั้นนอนน้อมพระพุทธรูปเจ้าผู้รู้แจ้งโลกและผู้ถึงที่สุดแห่งโลก ผู้เสด็จไปสู่จักรวาลอันไม่มีที่สิ้นสุดได้แล้วอย่างไม่มีที่สงสัย พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์แล้ว (พระสิริมังคลาจารย์, 2523)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่า พระสิริมังคลาจารย์ได้เลือกคำที่เหมาะสมแก่เนื้อเรื่อง และฐานะของบุคคล โดยยกย่องพระพุทธเจ้าด้วยคำว่า “ผู้รู้แจ้งโลกและผู้ถึงที่สุดแห่งโลก ผู้เสด็จไปสู่จักรวาลอันไม่มีที่สิ้นสุดได้แล้วอย่างไม่มีที่สงสัย” ซึ่งเหมาะสมกับฐานะของบุคคล ทั้งเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง เพราะกำลังจะกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับจักรวาล

1.2 การเลือกคำซ้ำ เป็นการใช้คำเดียวกันในความหมายเดียวกันหลายแห่งในบทประพันธ์เพื่อย้ำความให้หนักแน่นยิ่งขึ้น เช่น

พุทฺธ โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสุโต
เทสโก มงคลตถาน	มงคลนตํ นามิหํ
ธมฺโม โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสุโต
โชตโก มงคลตถาน	มงคลนตํ นามิหํ
สงฺฆ โย มงคลตถิน	มงคล อิติ วิสุโต
การโก มงคลตถาน	มงคลนตํ นามิหํ (พระสิริมังคลาจารย์, 2539)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่า ทั้ง 3 คาถานี้ มีข้อความต่างกันแค่เพียง พุทฺธ-เทสโก, ธมฺโม-โชตโก, สงฺฆ-การโก, เท่านั้น นอกนั้นปรากฏข้อความเป็นอย่างเดียวกัน เป็นการเน้นความกล่าวย้าให้หนักแน่นยิ่งขึ้นว่า ทั้งพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ล้วนเป็นมงคลทั้งสิ้น มิได้จำเพาะแต่พระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์ อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้นที่เป็นมงคล เป็นการซ้ำความและรูปแบบเดิม เพื่อให้ความเสมอกัน

2. การใช้ภาพพจน์ คือกลวิธีการใช้ภาษา โดยเลือกสรรถ้อยคำหรือใช้กลวิธีการกล่าวอย่างแยบยล เพื่อให้คำน้อยคำสารสละ หรือให้orrothที่กว้างลึก เป็นรูปคำที่ใช้หรือทำสิ่งที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่าย ทำสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ให้สามารถสัมผัสได้ หรือทำให้ข้อความนั้นกินใจ ชวนคิดชวนจำ ซึ่งมีกลวิธีหลายวิธี เช่น วิธีอุปมาอุปไมย วิธีอุปลักษณ์ สาธกหรือเท่าความสัญลักษณ์ อธิพจน์หรือการกล่าวเกินจริง ใช้บุคลาธิษฐาน การใช้คำที่มีความหมายขัดแย้งกัน ใช้คำถามยั่วให้ยั้งคิด วิธีกล่าวประชด ใช้ถ้อยคำที่มีรสความ เป็นต้น (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2534) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ ความรู้สึก และเกิดภาพในจิตหรือจินตนาการ เข้าใจเรื่องได้ชัดเจนมากขึ้น ในปณามคาถาปรากฏการใช้ภาพพจน์ดังนี้

2.1 อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบด้วยการกล่าวว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งเป็นการเปรียบเทียบที่ไม่กล่าวตรง ๆ ใช้การกล่าวเป็นนัยให้เข้าใจเอง เป็นการเปรียบเทียบโดยนำเอาลักษณะสำคัญของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบ มาเปรียบเทียบกับที่โดยโดยไม่ต้องมีคำเชื่อมโยง ไม่ต้องใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ ไม่มีคำแสดงความหมายว่า เหมือน ปรากฏอยู่ หรือถ้าจำเป็นต้องใช้ก็ใช้คำว่า “เป็น” หรือ “คือ” อุปลักษณ์ เป็นการใช้ถ้อยคำภาษาในเชิงการเปรียบเทียบที่มีชั้นเชิงและลึกซึ้งกว่าอุปมา เช่น

พุทฺโธ โย มงคลตถิน

มงคล อิติ วิสสุโต

เทสโก มงคลตถาน

มงคลนต นามิหะ

คำแปล ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระพุทธเจ้าผู้เป็นมงคลของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนา
มงคล ผู้แสดงความหมายแห่งมงคล ผู้เป็นมงคลพระองค์นั้นๆ (พระสิริมงคลอาจารย์, 2539)

อุปลักษณในคานานี้ คือ พระพุทธเจ้าเป็นมงคล เป็นการเปรียบเทียบพระพุทธเจ้ากับ
มงคล ซึ่งลักษณะเด่นของพระพุทธเจ้าก็คือนำมาซึ่งความเจริญ นำสิริ และความเจริญมา
สู่ มงคลก็เช่นเดียวกันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญ สิ่งที่น่าสิริและความเจริญมาสู่ผู้ปฏิบัติ ซึ่ง
เป็นการเอาลักษณะที่เหมือนกันมาเทียบกันให้เห็นภาพชัดว่า พระพุทธเจ้าเป็นสิ่งเดียวกันกับ
มงคล และมีนัยลึกซึ้งกว่าอุปมา

2.2 อติพจน์ คือโวหารที่กล่าวเกินความจริงหรือน้อยกว่าความจริง เพื่อสร้างและเน้น
ความรู้สึกและอารมณ์ ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกที่ลึกซึ้ง เป็นการเน้นความรู้สึก มิใช่เพื่อ
หลอกลวง เช่น

มงคลตถนจ ปาณิน

กถิตสสิธ เกนจิ

โกฏิลกเชสุ ยสสาณ

จกกวาเพสุ ปตถญา

คำแปล พระสูตรที่ท่าน(ผู้รู้)ไร ๆ กล่าวไว้แล้ว เพื่อเป็นมงคลแก่มนุษย์โลกนี้ อันมี
อำนาจแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล (พระสิริมงคลอาจารย์, 2539)

อติพจน์ในคานานี้คือ อำนาจแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล เป็นการกล่าวที่มุ่งโวหารเน้น
คุณสมบัติของมงคลว่ามีอำนาจแผ่ไพศาล เน้นถึงความรู้ยิ่งใหญ่ มิใช่เพื่อหลอกลวง

3. กลวิธีการนำเสนอ ตรงกับคำในภาษาไทยหลายคำ เช่น กลวิธีในการเสนอเรื่อง
พรรณนาและมุมมอง แต่ทั้งหมดนี้ ก็คือการเล่าเรื่องของนักเขียนนั่นเอง (ธัญญา สังขพันธานนท์,
2529: 197) เป็นการเรียงลำดับเหตุการณ์โครงเรื่อง ที่มีเรื่องราวประกอบด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ
เป็นการเรียงลำดับความคิดหรือความรู้ที่ผู้เขียนจะเขียนอะไรก่อนหลัง คือ เริ่มต้นเรื่องที่ไหน
ดำเนินต่อไปอย่างไร และจบอย่างไร (วิภา กงกะนันท์, 2533: 85) กลวิธีเป็นคุณสมบัติสำคัญ
อย่างยิ่งในการทำให้เรื่องมีคุณค่า เป็นความสามารถและเป็นฝีมือของผู้แต่งอีกด้วย

กลวิธีการนำเสนอในบทปณามคาถาของพระสิริมงคลอาจารย์ทั้ง 4 คัมภีร์นั้น มีรูปแบบ
การประพันธ์ที่เป็นไปตามขนบของวรรณคดีบาลี โดยมีองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ดังนี้

3.1 การสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัย การบูชาพระรัตนตรัยถือว่าเป็นสิ่งที่
จะต้องทำเป็นอันดับแรก เพื่อเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อสิ่งที่เคารพบูชา อีกทั้งเป็นการ
สร้างขวัญและกำลังใจในการประพันธ์ผลงานอีกด้วย การบูชาพระรัตนตรัยนี้ปรากฏทั้ง 4 คัมภีร์
แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ เช่น

พุทฺโธ โย มงคลตถิน

มงคล อิติ วิสสุโต

เทศโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ
ธมฺโม โย มงคลตถิน	มงคลํ อิติ วิสสุโต
โชตโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ
สงฺโฆ โย มงคลตถิน	มงคลํ อิติ วิสสุโต
การโก มงคลตถาน	มงคลนตฺ นามิหํ

คำแปล ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระพุทธเจ้าผู้เป็นมงคลของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนามงคล ผู้แสดงความหมายแห่งมงคล ผู้เป็นมงคลพระองค์นั้น ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระธรรมอันเป็นมงคลของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนามงคล อันสื่อความหมายแห่งมงคล พระธรรมนั้นอันเป็นมงคลฯ ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระสงฆ์ผู้เป็นมงคลของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนามงคล ผู้กระทำความหมายแห่งมงคล พระสงฆ์นั้นผู้เป็นมงคลฯ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2539)

3.2 การขออานิสงส์คัมครอง เป็นการขอให้อันตรายที่จะเกิดขึ้นให้พินาศไป เพื่อให้การประพันธ์ผลงานลุล่วงไปด้วยดี มักอยู่ถัดจากบทสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัย มีปรากฏเพียงในคัมภีร์มิ่งคลัตถปิณีเท่านั้น ดังนี้

อิจฺเจวํ มงคลานมฺเม	ปณฺาโม สุกโต อหุ
ตพฺพหาสา อหํ หุตฺวา	อนฺตรายวินาสโก
มงคลทีปํ ญนฺตํ	มงคลเลน สฺสเทสิตํ ฯ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2539)

คำแปล ด้วยอานุภาพแห่งการกราบไหว้พระรัตนตรัยนั้น ข้าพเจ้าผู้ยังอันตรายให้พินาศจะเลือกสรรความหมายอันเป็นสาระในคัมภีร์ต่าง ๆ แสดงความหมายพระสูตรอันเป็นมงคล อันพระพุทธเจ้าผู้เป็นมงคล ทรงแสดงไว้ดีแล้ว

3.3 บอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำ เป็นการบอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำ เพื่อเป็นการประกาศก่อนว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร นำข้อมูลมาจากแหล่งใด เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้อ่านในเบื้องต้นว่า มีหลักฐานและแหล่งที่มาที่เชื่อถือได้ การบอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำนี้ ปรากฏในบทปณามคาถาทุกคัมภีร์ เช่น

นมิตฺวา วณฺณยิสฺสามิ สํขยาปกาสกํ อหํ ฯ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, อ้างใน บุญหนา สอนใจ, 2523) คำแปล ข้าพเจ้า ครั้นนมัสการแล้ว จักพรรณนาปกรณ์ชื่อ สักขยาปกาสะกะ

3.4 การเชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์ เป็นการเชิญชวนผู้ที่มีความสนใจใคร่ศึกษาให้ตั้งใจศึกษาคัมภีร์ ทั้งชี้ให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษามีความเป็นผู้ฉลาดเป็นต้น มักปรากฏอยู่ในตอนท้ายของบทประพันธ์ เช่น

อนฺสุยฺยา นิสาเมถ อปิ ลเภถ เณกตนฺติ ฯ (พระสิริมิ่งคลาจารย์, 2523: 1) คำแปล แม้ท่านทั้งหลายไม่มีความเดียดฉันท์ ตั้งใจฟังอยู่ ย่อมได้รับความฉลาด

ตารางแสดงลำดับรูปแบบการนำเสนอ

ลำดับ การนำเสนอ	ชื่อคัมภีร์			
	เวสสันดร ทีปนี	จักรวาลทีปนี	สังขยาปกาสก ฎีกา	มังคลัตถทีปนี
ลำดับที่ 1	สรรเสริญและ นมัสการพระ รัตนตรัย	สรรเสริญ และ นมัสการพระ รัตนตรัย	สรรเสริญ และ นมัสการพระ รัตนตรัย	สรรเสริญ และ นมัสการพระ รัตนตรัย
ลำดับที่ 2	บ อ ก วัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่จะทำ	บอกวัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่จะทำ	บอกวัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่จะทำ	ข อ อา นิ สง ส คุ้มครอง
ลำดับที่ 3	เชิญชวนผู้ฟัง ให้ศึกษาคัมภีร์	เชิญชวนผู้ฟังให้ ศึกษาคัมภีร์		บอกวัตถุประสงค์ หรือสิ่งที่จะทำ
ลำดับที่ 4				เชิญชวนผู้ฟังให้ ศึกษาคัมภีร์

จากตารางข้างต้น จะเห็นว่า รูปแบบการนำเสนอในบทปณามคานั้น มีองค์ประกอบหลัก 4 ประการด้วยกันคือ 1. การสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัย 2. ขออนิสงส์คุ้มครอง 3. บอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำ 4. เชิญชวนผู้ฟังให้ศึกษาคัมภีร์ จากคติที่ว่า การบูชาพระรัตนตรัยเป็นกิจที่จะต้องทำก่อนเริ่มต้นงานใด ๆ เพราะนำผลดี ความสุข ความเจริญ มาสู่ทั้งแก่ผู้ทำงาน ผู้เกี่ยวข้องและงานที่ทำ ดังนั้น บทปณามคาถาในทุกคัมภีร์จึงเริ่มต้นด้วยการสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัยทั้งสิ้น ทั้งเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ หลังจากสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัยแล้ว ก็ขออนิสงส์คุ้มครอง รูปแบบการสรรเสริญแล้วขอพรนั้น ปรากฏในคัมภีร์มังคลัตถทีปนีเท่านั้น เสร็จแล้วก็บอกวัตถุประสงค์หรือสิ่งที่จะทำ ซึ่งปรากฏในทุกคัมภีร์ และปิดท้ายการประพันธ์ด้วยการเชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์ มีเพียงคัมภีร์สังขยาปกาสกฎีกาเท่านั้น ที่ไม่ได้เชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์

คุณค่าของการไหว้ครูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

เนื่องจากสังคมไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของศาสนาพุทธ ย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์สาวกถือว่าเป็นผู้นำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่ ทำของยากให้เป็นของง่ายเพื่อให้เข้าถึงได้ทุกหมู่ชน ย่อมส่งผลต่อวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

บทปณามคาถาของพระสิริมังคลาจารย์นั้น ปรากฏในรูปแบบของคาถา โดยใช้การประพันธ์แบบปฐยาวัตคาถา มีความงามทั้งด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ ควรค่าแก่การศึกษาและแบบอย่างของการประพันธ์ ดังนั้น ผู้เขียนขอเสนอคุณค่าอันเกิดแต่บทปณามคาถาใน 2 ประเด็นหลักคือ 1. คุณค่าทางสังคม 2. คุณค่าส่วนบุคคล ดังนี้

1. คุณค่าทางสังคม พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา จะต้องศึกษาและทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือการนำธรรมะไปสู่ประชาชนเพื่อให้เขาเหล่านั้นมีสัมมาทิฐิและเป็นสมาธิปฏิบัติ ก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและแก่สังคมโดยทั่วไป แต่ในการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ทุกเรื่อง ถึงแม้ผู้ถ่ายทอดจะมีความรู้ดีสักเพียงใดก็ตาม หากขาดอุปการะสอนที่ดีก็ยากให้ผู้เรียนมีความสนใจได้ การสอนนั้นก็จะไม่ประสบความสำเร็จ บทปณามคาถาของพระสิริมังคลาจารย์ถือได้ว่าเป็นต้นแบบทั้งด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ของการถ่ายทอดความรู้ มีชั้นเชิงภาษาที่สละสลวยสวยงามอันจะก่อให้เกิดศรัทธาประสาทะแก่ผู้อ่านผู้ฟัง เป็นตัวอย่างของการใช้คำเหมาะสมแก่ความและฐานะบุคคลได้เป็นอย่างดี มีการใช้โวหารที่ชวนศึกษา มีรูปแบบที่นับได้ว่าเป็นขนบของการประพันธ์วรรณคดีบาลี ซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญยิ่งและจะเป็นประโยชน์สำหรับนักเผยแผ่ที่จะใช้เป็นแบบอย่างของการถ่ายทอดความรู้อีกด้วย

การขึ้นต้นด้วยการไหว้ครูถือเป็นกิจที่พึงทำเป็นอันดับแรก เป็นการสรรเสริญคุณธรรมของครู โดยมุ่งสรรเสริญพระรัตนตรัย คือคุณของพระพุทธ คุณของพระธรรม และคุณของพระสงฆ์ พระพุทธเจ้า พระองค์ได้ชื่อว่าเป็นพระบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย กล่าวคือทรงเป็นบรมครูสูงสุด ไม่มีผู้เสมอเหมือน เมื่อการไหว้ครูเป็นกิจที่ต้องทำเป็นอันดับแรก ยกพระรัตนตรัยตั้งต้นเป็นประธาน กล่าวสรรเสริญคุณธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของแบบอย่างทางคุณธรรม บ่งบอกว่าสังคมสรรเสริญบุคคลที่มีคุณธรรมเช่นนั้น ทั้งมุ่งหมายให้คนในสังคมปฏิบัติตามคุณธรรมนั้น ๆ ด้วย ดังนั้น บทปณามคาถา จึงแสดงให้เห็นถึงความมุ่งหมายต่อการพัฒนาสังคมอีกประการหนึ่ง คือการยกย่องสรรเสริญคุณธรรมและบุคคลที่มีคุณธรรม เป็นการสรรเสริญคนที่ควรสรรเสริญชมคนที่ควรชม ทั้งมุ่งให้สังคมปฏิบัติตามคุณผู้ที่มีคุณธรรมเช่นนั้น เพื่อความสงบสุขของคนในสังคม

นอกจากนี้แล้วยังเป็นการรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของการประพันธ์ผลงาน ซึ่งจะต้องมีการไหว้ครู บูชาสิ่งที่เคารพบูชา เป็นการตั้งสติก่อนที่จะทำการใด ๆ อันจะส่งผลในเชิงจิตวิทยา เป็นขวัญกำลังใจในการทำงานได้ อีกทั้งยังเป็นการจรรโลงสังคมให้เป็นสังคมที่สงบสุข เพราะเมื่อบุคคลเกิดศรัทธาแล้ว ย่อมที่จะชวนชววยปฏิบัติตามคำสั่งสอน อันเป็นเหตุแห่งความสงบสุขของคนในสังคม

2. คุณค่าส่วนบุคคล บทปณามคาลาในคัมภีร์ทั้ง 4 เล่มนั้น มีคุณค่าอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกับผู้ประพันธ์คือ พระสิริมังคลาจารย์ ถือว่าเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการ ประพันธ์ผลงาน เพราะการประพันธ์ผลงานด้านศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีบาลี มิใช่ เรื่องที่จะทำได้ง่าย ๆ ต้องอาศัยความวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างมาก จึงจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยการ นอบน้อมต่อสิ่งเคารพบูชา มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เพื่อช่วยให้ผ่านพ้นอุปสรรคอันตรายไปได้ ดังปรากฏในความตอนหนึ่งว่า “ด้วยอานุภาพแห่งการกราบไหว้พระรัตนตรัยนั้น ข้าพเจ้าผู้ยัง อันตรายให้พินาศ จะเลือกสรรความหมายอันเป็นสาระในคัมภีร์ต่าง ๆ แสดงความหมายพระ สูตรอันเป็นมงคล อันพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นมงคล ทรงแสดงไว้ดีแล้ว”(คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) ดังนั้น บทปณามคาลาจึงมีความสำคัญในเชิงจิตวิทยากับ ผู้ประพันธ์เป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้แล้วบทปณามคาลาถือได้ว่าเป็นตัวอย่างของการอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพครู อาจารย์ พระพุทธรูป พระองค์ได้ชื่อว่าเป็นบรมครูของบุคคลที่เป็นครูทั้งหลายในโลก ในฐานะที่ เป็นกัลยาณมิตรและเป็นแบบอย่างในการสอน การถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ และเป็นตัวอย่าง ที่ดีในการดำเนินชีวิต ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ครูถือว่า มีความสำคัญอย่างมาก เพราะ อยู่ในฐานะกัลยาณมิตรของศิษย์ ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่ใน การสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทางหรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินชีวิตในมรรค แห่งการฝึกอบรมที่ถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538) ความเป็นกัลยาณมิตร กล่าว ได้ว่า เป็นบุคคลที่ควรถือเป็นแบบอย่างที่ดี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ถือได้ว่า เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์...”(พระไตรปิฎกภาษาไทย 19/2/3) การประพฤติปฏิบัติ หรือการศึกษาเรียนรู้เพื่อการเข้าใจความเป็นจริงนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยผู้ที่มี ความรู้ มีความสามารถ มีประสบการณ์มาก่อน ให้คำชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้น ครู จึงอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ทั้งหลาย ดังนั้น เมื่อยกย่องครูซึ่งอยู่ในฐานะกัลยาณมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบรมศาสดาซึ่งอยู่ในฐานะบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายแล้ว ย่อม ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของผู้ยกย่องปฏิบัติตาม ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องตามครรลองคลอง ธรรม พัฒนาค้นให้พ้นจากทุกข์ได้ในที่สุดอีกด้วย

บทสรุป

แนวคิดการไหว้ครูในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น ในพระไตรปิฎกปรากฏใน รูปแบบของการกล่าวสรรเสริญโดยปราศจากเงื่อนไข คือ ไม่มีการร้องขออานิสงส์ใด ๆ จากผู้ที่ ตนสรรเสริญ เป็นการสรรเสริญด้วยศรัทธาเป็นหลัก แต่ก็มีบางแห่งที่มุ่งประโยชน์ขอพรคุ้มครอง ป้องกัน ทั้งนี้ได้กล่าวสรรเสริญเฉพาะพระพุทธเจ้าหรือพระรัตนตรัยเท่านั้น ยังรวมถึงพลัง

ธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่นร่วมด้วย และค่อย ๆ พัฒนามาเป็นการสรรเสริญเฉพาะพระรัตนตรัยในภายหลัง โดยปรากฏในตอนต้นของคัมภีร์ชั้นกลาง มีอรรถกถาและฎีกาเป็นต้น มีรูปแบบที่ชัดเจน ทั้งเพิ่มส่วนประกอบสำคัญอย่างอื่นเข้าไปด้วย เช่น การขอพร การบอกวัตถุประสงค์ของการแต่ง การสรรเสริญและแสดงความเคารพพระสาวก คำเชิญชวนให้ฟังคัมภีร์ และการอ้างอิงคัมภีร์ที่ใช้ในการแต่ง เป็นต้น ซึ่งรูปแบบดังกล่าว มาจากแนวคิดที่ว่า การแต่งคัมภีร์เป็นกิจกรรมที่ต้องกระทำเป็นขั้นตอนและมีการจัดระบบ เมื่อจะแต่งจึงจำเป็นต้องสรรเสริญและขอความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ พระรัตนตรัย เพื่อให้ผู้แต่งสามารถแต่งสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

รูปแบบการไหว้ครุมุ่งไปที่การบูชาพระรัตนตรัยซึ่งเป็นกิจที่จะต้องทำก่อนเริ่มต้นงานใด ๆ การขึ้นต้นเรื่องด้วยบทปณามคาถาอาจเรียกได้ว่าเป็นจารีตในการแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพราะคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเกือบทั้งหมดล้วนขึ้นต้นด้วยบทปณามคาถาทั้งสิ้น เพื่อเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อสิ่งที่ผู้แต่งเคารพบูชา พระสิริมงคลจารย์ท่านได้รจนาคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้ 4 คัมภีร์ ซึ่งปรากฏบทไหว้ครุในตอนต้นของทุกคัมภีร์ มีรูปแบบการประพันธ์เป็นประเภทร้อยกรอง (ปद्य) โดยใช้รูปแบบปฐยาวัศคาถาในการประพันธ์ทั้งสิ้น มีศิลปะการประพันธ์ที่ยอดเยี่ยม มีการเลือกคำเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและฐานะของบุคคล มีการเลือกคำซ้ำเพื่อเน้นความ มีการใช้โวหารภาพพจน์อย่างแยบยล ทั้งแบบอุปลักษณ์และแบบอติพจน์ มีรูปแบบการนำเสนอตามขนบของวรรณคดีบาลี โดยเริ่มจากการบูชาพระรัตนตรัยเป็นอันดับแรก เพื่อบูชาสิ่งที่เคารพสูงสุด อีกทั้งเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการแต่งอีกด้วย และปิดท้ายการประพันธ์ส่วนใหญ่ด้วยการเชิญชวนให้ผู้ฟังศึกษาคัมภีร์

นอกจากนี้แล้ว บทปณามคาถาซึ่งปรากฏในรูปแบบการประพันธ์แบบปฐยาวัศคาถายังมีความงามทั้งด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ ควรค่าแก่การศึกษาและแบบอย่างของการประพันธ์ มีคุณค่าทางสังคมในฐานะแบบอย่างของการถ่ายทอดความรู้ อันจะเป็นคุณูปการอย่างยิ่งสำหรับนักเทศน์ นักเผยแผ่ศาสนา เป็นแบบอย่างของการใช้คำ การใช้สำนวนโวหาร การรักษามโนธรรมนิยมอันดีงามของการประพันธ์ การอ่อนน้อมถ่อมตนเคารพบูชาครูอาจารย์ และการระลึกถึงพระรัตนตรัยก่อนทำกิจใด ๆ อันจะส่งผลในทางจิตวิทยา ให้สามารถลุล่วงการทำงานต่าง ๆ ได้โดยง่ายอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- คณะกรรมการแผนกตำรา.(2547) สมณตปาสาทิกา ปฐโม ภาค. นครปฐม : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย.
- ชาญชัย คงเพียรธรรม. (2554). “ขนบการประณามพจน์ในวรรณคดีเขมร.” วารสาร
มนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ๑๘, ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๔):
37-52.
- ธเนศ เวศร์ภาดา. (2549). หอมโลกวรรณศิลป์. กรุงเทพฯ: ปาเจรา.
- ธัญญา สังขพันธานนท์.(2529). วรณกรรมวิจารณ์. กรุงเทพฯ : นาคร.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว.(2556). มิลินทปัญหาฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บุญหนา สอนใจ.(2523).สังขยาปกาสกปกรณ์และฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิง
วิเคราะห์.วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาภาษาตะวันออก :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พระคันธสาราภิวังศ์.(2545).วุดโตหยมัญชรี.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.
- พระธรรมปิฎก.(2538).พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พระมหาสาธัญ ศรีอ่อน. (2550).ประณามบทและนิคมณฑลในวรรณคดีบาลี : แนวคิด
รูปแบบ และภาษา. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาบาลีและสันสกฤต :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาสุเมธ กิตติปัญญา. (2560). ศึกษาการเล่าตำนานชาดกในคัมภีร์มังคลัตถปิณี ภาค 1.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาพระพุทธศาสนา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอดุลย์ คนแรง.(2541).การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถปิณี.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต.สาขาจารึกภาษาไทย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระสิริมงคลอาจารย์. (2540). เวสันตรที่ปิณี ภาคภาษาบาลี. กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ.
- พระสิริมงคลอาจารย์.(2523). จักรวาทที่ปิณี.กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- พระสิริมงคลอาจารย์.(2539). มงคลตถปิณี ปฐโม ภาค.พิมพ์ครั้งที่ 13.กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ภาสกร เกิดอ่อน และคณะ. (2552). ภาษาไทย หลักภาษาและการใช้ภาษา ม.4. พิมพ์ครั้งที่
11. กรุงเทพฯ : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด.
- วิภา กงกะนันท์. (2533). วรณคดีศึกษา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2524).วรรณคดีวิเคราะห์. สงขลา : มงคลการพิมพ์.

50 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2562)

สุภาพพรรณ ณ บางช้าง. (2526). ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพมหานคร:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แสง มนวิฑูร.(2510). รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ครั้งที่ 1. เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว.(2527).วรรณกรรมล้านนา เล่ม 1. เชียงใหม่ : มิตรนรการพิมพ์.

